

İbn Nüceym'in Nevevî'ye Atıfları Üzerine (el-Baħrũ'r-Râ'ik özelinde)
On Ibn Nujaym's References to Nawawî (specifically to al-Baħrũ'r-Râ'ik)

Abdullah Sıtkı İLHAN

Arař. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri ABD,

Ph.D. Research Assistant, Hitit University,

Faculty of Divinity, Department of Basic İslamic Sciences.

abdullahsitkanilhan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7523-7008

DOI: 10.56720/mevzu.1390011

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Arařtırma Makalesi / Research Article

Geliř Tarihi / Date Received: 13 Kasım / November 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 20 Aralık / December 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March

Atıf / Citation: İlhan, Abdullah Sıtkı. "İbn Nüceym'in Nevevî'ye Atıfları Üzerine (el-Baħrũ'r-Râ'ik özelinde)". *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (Mart 2024): 125-151.

<https://doi.org/10.56720/mevzu.1390011>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | mailto: mevzusbd@gmail.com

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Bu çalışmada Hanefi mezhebinin önde gelen alimlerinden İbn Nüceym'in *el-Baħrû'r-Râ'ik* adlı eserinde Şafiî bir âlim olan Nevevî'ye yapmış olduğu atıflar incelenecektir. Hanefi mezhebine göre yazılan *el-Baħrû'r-Râ'ik* incelendiğinde İbn Nüceym'in Şafiî Nevevî'nin eserlerine ve dolayısıyla görüşlerine ayrı bir ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada *el-Baħrû'r-Râ'ik*'de Nevevî'ye yapılan atıfların ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu sebeple İbn Nüceym'in *el-Baħrû'r-Râ'ik*'i istikra yöntemi ile incelenecek ve elde edilen bulgular değerlendirilecektir. Araştırmada Nevevî'ye yapılan atıflarının tamamı ele alınmamış, aralarından İbn Nüceym'in diğerlerine nazaran ayrıntılı bir şekilde ele alarak temayüz edenleri üzerinden bir tahdide gidilmiştir. Ele alınan başlıklarda ise muhteva tahlil ve değerlendirmelerinden öte İbn Nüceym'in hangi konular ekseninde ve nasıl bir referans yöntemi takip ettiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Onun Nevevî ile alakalı değerlendirmeleri, atıfların ilgili oldukları ilimlere göre gruplandırılarak üç başlık altında toplanmıştır. Hadis, Fıkıh ve Dil merkezli şeklinde isimlendirebileceğimiz bu başlıklar altında Nevevî'ye yapılan atıflar arasında temayüz edenler zikredilmiş metin içerisine almadığımız diğer atıflara ise dipnotlarda işaret edilmiştir. İbn Nüceym, hadis alanında bu çalışmada ele aldığımız meselelerde zikrettiği bir hadisin zayıf ya da sahih olduğunu belirtmek için Nevevî'ye atıf yapmıştır. Bunun yanında onun, bir hadisin açıklanması, aynı hadis metninin farklı lafızlarla ifade edilmesinde hangi lafzın daha uygun olduğunun belirlenmesi ve hadis metni içerisinde yer alan kelimenin harekeli olarak nasıl okunacağı konusunda da atıflar yaptığı görülmektedir. Fıkıh ilmi özelinde ise genellikle Şafiî mezhebinin görüşünün ifade edilmesinde Nevevî'ye başvurmuştur. Bunun yanında İbn Nüceym, kendi görüşünü desteklemek, kendisi ile aynı fikirde olduğunu beyan etmek, Nevevî'nin bir konuda icmâ bulunduğunu ifade ettiği yerlerde kimi zaman onu eleştirmek kimi zaman da icmânın bulunduğunu temellendirmek gibi çeşitli saiklerle Nevevî'ye atıf yapmıştır. Dil ilmi konuları içerisinde ise bazen bir ıstılahın anlamını açıklamak, bir kelimenin okunuşunun nasıl olması gerektiğini belirlemek ve kelimenin asıl harflerini belirlemek için Nevevî'ye başvurmuştur. Sonuç olarak Hanefi olan İbn Nüceym, birçok konuda ona göre Şafiî mezhebini temsilen en liyakatli isim olan Nevevî'yi referans göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, İbn Nüceym, Nevevî, Referans, *el-Baħrû'r-Râ'ik*

Abstract

In this study, the references made by Ibn Nujaym, one of the leading scholars of the Hanafi sect, to a Shafi'i scholar Nawawî in his work titled *al-Baħrû'r-Râ'ik* will be examined. When *el-Baħrû'r-Râ'ik* is examined, it is understood that Ibn Nujaym showed a special interest in Nevevî's works and therefore his views. In the research, a limitation was made not on all of the references to Nevevî, but on those with more specific aspects. In the topics discussed, it has been tried to reveal on which subjects and what kind of reference method Ibn Nujaym followed, rather than analyzing and evaluating the content. His evaluations about Nawawî are grouped by the science they are related to and gathered under three headings. Some of the references made to Nawawî under these headings, which we can call Hadith, Fiqh and Language-centered, are mentioned, and other references that we do not include in the text are pointed out in the footnotes. In the field of hadith, Ibn Nujaym generally referred to Nawawî to indicate whether a hadith he mentioned in his work was weak or sound. In addition, references were made about explaining a hadith, determining which wording is more appropriate when expressing the same hadith text with different words, and how to read the word in the hadith text with vowels. In the field of fiqh, he generally referred to Nawawî in expressing the opinion of the Shafi'i sect. In addition, Ibn Nujaym referenced Nawawî for various reasons, such as supporting his own view, declaring that he agreed with him, sometimes criticizing Nawawî in places where he stated that there was *ijma* on a subject, and sometimes justifying that there was *ijma*. In linguistics subjects, he sometimes consulted Nawawî to explain the meaning of a terminology, to determine how a word should be pronounced, and to determine the actual letters of the word. As a result, Ibn Nujaym, who is a Hanafi, cited Nawawî, who was a member of the Shafi'i sect, as a reference in many matters.

Keywords: Fıqh, İbn Nujaym, Nawawî, Reference, *al-Baħrû'r-râiq*

Giriş

Peygamber efendimizin risalet ile müjdelenmesinin ardından gerçekleştiği tebliğ faaliyetleri neticesinde İslam dinine girenlerin sayısı hızla artmış,

Hız. Peygamber'in vefatından sonra ise fetihlerin de etkisiyle İslam dünyanın birçok yerine yayılmıştır. Peygamber efendimizin vefat ettiği dönemde Müslümanların elinde yazılı kaynak olarak Kuran-ı Kerîm bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra -kimi sahabe sistematik olmayan yazım faaliyetlerinde bulunsa da- hadisler büyük oranda sahabenin zihinlerindedi. İlerleyen süreçte bu hadisler yok olma endişesiyle yazıya geçirilerek muhafaza edildi. Daha sonraki dönemlerde ise hadislerin güvenilirliğini diğer bir ifadeyle doğruluğunu tespit etmek amacıyla bir nevi referans diyebileceğimiz isnad sistemi ortaya çıktı. Hadislerin metninin yanı sıra bu isnadda yer alan kişilerin durumları da hadisin sahih ya da zayıf olarak nitelenmesinde ana etken olmuştur. Referans; herhangi bir metinde başkası tarafından ifade edilen bir sözün ya da düşüncenin bir bölümünün alındığı kaynak olarak ifade edilebilir. Bu sebeple yukarıda bahsettiğimiz ve rivayetlerin isnad zinciri için ortaya koyduğumuz güvenilirlik açısından referans çok önemlidir. Bu önem sadece hadis açısından değil ilk dönemlerden itibaren yazıya geçirilmeye başlanan fıkıh ilmi için de geçerlidir. Fıkıh ilmi açısından tedvin dönemi olarak ifade edilen dönemde birçok eser telif edilmiştir. Sonraki zaman dilimlerinde de telif işi devam etmiş ve ortaya birçok fıkıh eseri çıkmıştır. Fıkıh eserlerinde ortaya konan bilgilerin referansları bu bilgilerin doğruluğunu ve güvenilirliğini ortaya koymaktadır.

Hanefi mezhebinin fıkıh âlimlerinden biri olan İbn Nüceym Mısırlı bir fakihdir. Özellikle fûru alanında mezhebine önemli katkılar sunmuştur. Birçok eser telif eden İbn Nüceym'in eserlerinin tamamı fıkıhla alakalıdır. Şerh, haşiyeye, ta'lîk ve ihtisar türünden eserler verdiği gibi müstakil telifler de kaleme almıştır. İbn Nüceym'in eserleri arasında belki de en önemlisi *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik* adlı eseridir. İbn Nüceym bu eserinde kendisinden önceki dönemde yaşamış Hanefi alimlerin görüşlerini ele almış ve sonraki dönemlere aktarmıştır. Klasik bir nakil işleminden ziyade gerekli olan yerde açıklamalar yapmış bazen de önceki dönem alimlerin görüşleri arasında tercihte bulunmuştur. Sonraki dönem Hanefi alimleri onun bu eserinden sıklıkla faydalanmış ve kendi eserlerinde çokça referans göstermişlerdir.

el-Bahrü'r-Râik Hanefi mezhebine göre kaleme alınmış olmakla birlikte İbn Nüceym bu eserinde mezhebin literatüründe yer almayan bazı konuları diğer mezheplere mensup müelliflerden almıştır. Bu konuda Şafiî mezhebine mensup olan Nevevî'ye (ö. 676/1277) ayrı bir yer vermektedir. Bu da Ne-

vevî'ye ve Nevevî'nin eserlerine özel bir ilgisi olduğunu gösterir. Nevevî, Şafîî mezhebinin önde gelen alimlerinden biridir. Hadis ilmine vukufiyeti ile meşhur olan Nevevî, bu ilmin yanında fıkıh ve dil alanında da yüksek bir donanıma sahiptir. Birçok alanda eser yazmış olan Nevevî, özellikle hadis ve fıkıh alanında kendisinden sonraki dönemlerde sıklıkla referans olarak gösterilmiştir.

İbn Nüceym'in Hanefi, Nevevî'nin ise Şafîî olması sebebiyle İbn Nüceym'in *el-Bahr'* da Nevevî'ye yapmış olduğu atıflar dikkat çekmektedir. İbn Nüceym, Nevevî'yi çoğunlukla Taharet ve Namaz konularında referans olarak göstermiştir. Bu referansları hadis fıkıh ve dil olarak üçlü bir ayrıma tabi tutabiliriz. O, çalışmamızda ele aldığımız meselelerde bir hadisin sahih veya zayıf olduğu, nasıl anlaşılması gerektiği gibi konularda Nevevî'yi referans olarak göstermiştir. Fıkıh alanında ise Hanefi mezhebi içerisinde kendisinden önce görüş beyan edilmeyen meselelerden bir kısmını Nevevî'den aktarmıştır. Bunun yanında kendi görüşünü desteklemek, Şafîî mezhebinin görüşünü belirtmek ve bazı konularda Nevevî'ye itiraz etmek için ona atıfta bulunmuştur. Dil açısından ise bazı kelimelerin hareke yönünden nasıl okunması gerektiği, bazı kelimelerin anlamlarının ne olduğu ve yazım yanlışlarını açıklamak için Nevevî'yi referans göstermiştir.

Literatüre baktığımızda İbn Nüceym ve Nevevî ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış olsa da tespit edebildiğimiz kadarı ile her iki âlimi ele olarak inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Yapacağımız bu çalışma ile literatüre katkı sağlamak amaçlamaktadır. Bu çalışmada ilk olarak Nevevî ve İbn Nüceym'in hayatlarından kısaca bahsedilecektir. Ardından İbn Nüceym'in Nevevî'ye yaptığı atıflar Hadis, Fıkıh ve Dil açısından zikredilerek sonuç bölümü ele alınacaktır.

1. Nevevî'nin Hayatı ve Eserleri.

Tam adı Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî'dir. 631'de (1234) Suriye'nin güneyinde yer alan Havran bölgesinde Nevâ köyünde doğan Nevevî, Dımaşk, Medine gibi bölgelerde çeşitli dersler okuyarak icazet almıştır. Hadis ilminde, Ziyâ b. Temmâm el-Hanefî (ö. 661), Ebû İshak İbrâhim b. Ömer el-Vâsıtî (ö. 662), Ebû'l-Ferec İbn Kudâme (ö. 682) gibi hocalardan ders almıştır. Fıkıh ilminde ise İshak b. Ahmed el-Mağribî, Dımaşk

müftüsü Ebû Muhammed Abdurrahman b. Nûh b. Muhammed el-Makdisî gibi hocalardan ders almıştır. Çeşitli medreselerde ders veren Nevevî, 24 Receb 676' da (21 Aralık 1277) vefat etmiştir. Hadis ilmine özel bir eğilimi olan Nevevî, özellikle sahih hadisleri zayıf rivayetlerden ayırma ve hadislerden hüküm çıkarma konusunda yetenekliydi. Yaşadığı dönemde Şafii fıkının en önde gelen âlimi olarak bilinmekteydi.¹

Nevevî'nin Hadis, Fıkıh, Dil ve diğer çeşitli ilimlerde yazdığı birçok eseri bulunmaktadır. Fıkıh ve Hadis alanında telif ettiği önemli eserlerden bazıları şunlardır: Hadis alanında; *Riyâzü's-şâlihîn*, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc* ve *el-Ezkâr* zikredilebilir. Fıkıh alanındaki başlıca eserleri ise *Ravzatü't-tâlibîn* ve *'umdetü'l-müttaķîn*, *Minhâcü't-tâlibîn*, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* olarak ifade edilebilir.

2. İbn Nüceym'in Hayatı, Eserleri ve el-Bahrü'r-râik.

2.1. İbn Nüceym'in Hayatı.

Tam adı Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ebi Bekir el-Mısri dir. İbn Nüceym ismi ile meşhur olmuştur.² Nüceym ismi dedelerine nispetle

¹ Bk. Ali b. İbrâhîm ed-Dımaşki eş-Şafii İbnü'l-Attâr, *Tuhfetü't-tâlibîn fî tercemeti'l-İmâm en-Nevevî*, nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân (Amman: ed-Dâru'l-Eseriyye, 2007), 39, 42, 44, 52; İbnü'l-Attâr, *Tuhfetü't-tâlibîn fî tercemeti'l-İmâm en-Nevevî*, 8/395, 396; M. Yaşar Kandemir, "Nevevî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007); İmam Nevevî hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Taha Nas, *İmam Nevevî ve Şafii Mezhebindeki Otoritesi* (Ankara: İlahiyât, 2016); Taha Nas, "Nevevî'nin Şafii Mezhebi İçindeki Konumuna ve Yazdığı Eserlerin Etkinliğine Dair Bir İnceleme", *Kavramlar ve Karamlar - Din Bilimleri*, ed. M. Nesim Doru - Kamuran Gökdağ (Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2020), 271-278; Nail Okuyucu, "İslamî İlimlerin Dönüşüm Çağında Bir Fıkıh, Hadis ve Âdâb Âlimi Olarak İmam Nevevî", *İslam İlim Geleneğinde NEVEVÎ*, ed. Nail Okuyucu (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 32-66.

² Takiyyüddîn b. Abdilkâdir et-Temîmî ed-Dârî el-Gazzî el-Mısri Temîmî, *et-Tabakatü's-Seniyye Fî Teracimu'l-Hanefiyye* (Riyad: Dâru'r-Rifa'i, 1983), 3/275; İsmâil Paşa Bağdatlı, *Hediyyetü'l-ârifin* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1951), 1/278; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Zirikli ed-Dımaşki Zirikli, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 2002), 3/64; Th. W. Juynboll, "İbn Nüceym", *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı* (Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı, 1997), 5-2/777; Abdurrahman el-Behravi, "Mukaddime", *Fethu'l-Gaffâr fî Şerhi'l-Menâr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 5; Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân, "Mukaddime", *el-Fevaidü'z-Zeyniyye fî Mezhebi'l-Hanefiyye* (Dâr İbnü'l-Cevzi, ts.), 29.

kendisine verilmiştir.³ İbn Nüceym 926/1520 senesinde Kahire’de doğmuştur.⁴ Hocalarından ders ve fetva verme konusunda icazet aldıktan sonra onlar hayattayken fetva ve ders vermeye başlamıştır.⁵ Oğlu Ahmed’den gelen rivayete göre 970/1563 senesinde vefat etmiştir.⁶ Buna göre İbn Nüceym 44 yaşında iken vefat etmiş ve Kahire’de İmam Hüseyin b. Ali’nin kızı es-Seyyide Sükeyne’nin kabrinin yakınlarına defnedilmiştir.⁷

İbn Nüceym’in yazmış olduğu eserlerin hepsi fıkıhla ilgilidir. Gerek *el-Bahrü’r-râik şerhu Kenzü’l-dekâik* gibi fûrû alanında, gerek *Lübbü’l-Usûl* gibi fıkıh usulü alanında, gerek *el-Eşbâh ve’n-nezâir* gibi kavâid alanında, gerek *el-Fetâvâ’z-Zeyniyye* gibi fetva alanında ve döneminin meselelerini ilgilendiren

-
- ³ Temîmî, *Tabakatü’s-Seniyye*, 3/275; Süleyman Sâdeddin Efendi Müstakimzâde, *Mecelletü’n-Nisâb (tıpkıbasım)* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 55b; Zekerîyya Umeyrat, “Mukaddime”, *el-Bahrü’r-Râik* (Beirut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2013), 1/5; Âlü Selman, “Mukaddime”, 29.
- ⁴ Temîmî, *Tabakatü’s-Seniyye*, 3/275; Nev’izâde Atâî, *Hadâiku’l-Hakâik fî Tekmileti’s-Şekâik* (İstanbul: y.e.y., 1268), 1/34; Bağdatlı, *Hediyyetü’l-ârifîn*, 1/278; Joseph Schacht, “İbn Nudjajm”, *The Encyclopaedia of Islam New Edition* (London: Leiden: E. J. Brill, 1986), 3/933; Behravî, “Mukaddime”, 4; Muhammed Ahmed Serrâc - Ali Cuma Muhammed, “Mukaddime”, *er-Resâ’ilü’z-Zeyniyye* (Kahire: Dârü’s-Selam, 2006), 7; Umeyrat, “Mukaddime”, 2013, 1/5; Zekerîyya Umeyrat, “Mukaddime”, *el-Eşbâh ve’n-Nezâ’ir* (Beirut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 2017), 3; Âlü Selman, “Mukaddime”, 29; Guy Burak, “İbn Nujajm”, *The Encyclopaedia of Islam 3rd Edition*, ts., 99.
- ⁵ Ebü’l-Mevâhib (Ebû Abdirrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali eş-Şa’rânî el-Mısırî Şa’rânî, *et-Tabakatu’s-Suğra* (Kahire: Mektebetü’s-Segafetü’d-Diniyye, 2005), 70; Ebü’l-Mekârim (Ebü’s-Suûd Gazzî Ebü’l-Mehâsin) Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî el-Gazzî ed-Dımaşkî, *el-Kevâkibü’s-Sâ’ire bi-menâkibi a’yânî’l-mi’eti’l-âşire* (Beirut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1997), 3/137; Ali b. Mübârek b. Mübârek b. Süleymân b. İbrâhîm Ali Paşa Mübârek, *el-Hıtatü’t-tevfikiyyetü’l-cedîde* (Bulak: Matba’atu’l-Kübra el-Emiriyye, 1306), 5/17; Ebü’l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Eminillâh es-Sihâlevî el-Leknevî, *el-Fevâ’idü’l-behiyye fî terâcimi’l-Hanefiyye* (Beirut: Dâru’l-Erkam, 1998), 221; Schacht, “İbn Nudjajm”, 3/933; Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ Serkis ed-Dımaşkî Serkis, *Mu’cemü’l-matbû’âti’l-arabiyye ve’l-mu’arrebbe* (Kahire: Mektebetü’s-Segafetü’d-Diniyye, t.y.), 265; Serrâc - Muhammed, “Mukaddime”, 16; Âlü Selman, “Mukaddime”, 29; Burak, “İbn Nujajm”, 99.
- ⁶ Bk. Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ebi Bekir el-Mısırî İbn Nüceym, *er-Resâ’ilü’z-Zeyniyye fî Mezhebi’l-Hanefiyye*, thk. Muhammed Ahmed Serac - Ali Cuma Muhammed (Kahire: Dârü’s-Selam, 2006), 56; Âlü Selman, “Mukaddime”, 31.
- ⁷ Schacht, “İbn Nudjajm”; Burak, “İbn Nujajm”, 100; Umeyrat, “Mukaddime”, 2013, 1/6; Âlü Selman, “Mukaddime”, 31.

çeşitli alanlarda risale türü eserler yazmıştır. Şerh, haşiye, ta'lik ve ihtisar türünden eserler verdiği gibi müstakil telifler de kaleme almıştır.

2.2. el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik

Çalışmamızın ana çerçevesini oluşturan ve İbn Nüceym'in en önemli teliflerinden biri olan bu eser, Hanefî mezhebinde dört temel metinden biri olan Nesefî'nin *Kenzü'd-dekâik* adlı eserinin kapsamlı bir şerhidir. Hanefî mezhebinin görüşlerini aktaran bu eserde bazen diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir. İbn Nüceym'in *el-Eşbâh*'in mukaddime kısmında belirttiği gibi *Kenzü'd-dekâik*'i fasit alış-veriş bölümünün bir kısmına kadar tebyiz (temize çekme) edebilmiştir.⁸ Bu kısmın tebyizini tamamlayınca *el-Fevâidü'z-Zeyniyye*'yi ve ardından *el-Eşbâh ve'n-nezâir*'i kaleme almıştır.⁹ Daha sonra ise kaldığı yerden devam ederek *el-Bahr*'ı, *icâretü'l-faside* bölümüne kadar yazmıştır. *el-Eşbâh*'ı kaleme aldıktan sonra devam ettiği bu kısımda hem *el-Eşbah*'a hem de *el-Fevâid*'e atıflarda bulunması *el-Bahr*'ın İbn Nüceym'in telif ettiği son eseri olduğunu göstermektedir.¹⁰ İbn Nüceym'in tamamlayamadığı eser Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-Tûrî¹¹ (1138/1726'dan sonra) tarafından tamamlanmıştır.

3. İbn Nüceym ve Nevevî

İbn Nüceym *el-Bahrü'r-râ'ik* adlı eserinde bizim tespit edebildiğimiz kadarı ile 103 yerde Nevevî'ye atıfta bulunmaktadır. Bu atıfların kimisinde Ne-

⁸ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ebi Bekir el-Misrî İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*, thk. Zekeriyya Umeyrat (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2017), 14; Atâi, *Hadâiku'l-Hakâik*, 1/34; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbû'ât*, 1/265.

⁹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*, 14; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn* (Beyrut: Dâr-u İhyai't-Turasi'l-Arabi, t.y.), 1/98, 99.

¹⁰ *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*'e yaptığı atıflar için bk. Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ebi Bekir el-Misrî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, thk. Zekeriyya Umeyrat (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2013), 7/73, 83, 164, 255; *el-Fevâidü'z-Zeyniyye*'ye yaptığı atıflar için bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik*, 6/14, 52, 60, 91, 486, 7/126.

¹¹ Bağdatlı, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/599, 600; Serkîs, *Mu'cemü'l-matbû'ât*, 1/265; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/103; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn: Teracimu musannifi'l-kütübü'l-arabiyye*. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 3/255; Bu âlimin, İbn Nüceym'in öğrencisi Ali et-Tûrî'nin torunu olduğu söylenmektedir. Bk. Osman Bayder, "İbn Nüceym ve el-Eşbâh ve'n-Nezâir Üzerine", *el-Eşbâh ve'n-Nezâiru'l-Fikhiyye Alâ Mezhebi'l-Hanefiyye* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2022), 25.

vevî'nin ismini ve eserini zikrederken kimisinde sadece Nevevî'nin adını kimisinde ise sadece eserinin ismini vermiştir. İbn Nüceym'in bu atıflarının Temizlik ve Namaz bahislerinde oldukça yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu konuların haricinde ise hac başlığı altında da birkaç yerde atıf yapan İbn Nüceym yemin ve şahitlik başlıklarında birer kere atıfta bulunmuştur. Klasik fıkıh kitaplarının konu düzeni dikkate alındığında İbn Nüceym'in şerhi yazarken ilk başlarda Nevevî'ye sıklıkla atıfta bulunduğunu ancak eserin ilerleyen kısmında ilginç bir şekilde neredeyse hiç temas etmediğini görmekteyiz.

Hanefi mezhebine göre ele alınan bu eserde Nevevî'ye yapmış olduğu atıflar ona ve onun eserlerine özel bir ilgisi olduğunu gösterir. Nevevî'yi referans aldığı meseleleri Hadis, Fıkıh ve Dil merkezli olarak üç başlık altında ele alacağız. Bu kısa girişten sonra İbn Nüceym'in Nevevî'yi referans aldığı meselelere geçebiliriz.

3.1. Hadis Merkezli Referanslar

İbn Nüceym'in Nevevî'ye yönelik yapmış olduğu atıfların birçoğunun hadis eksenli olduğu söylenebilir. İbn Nüceym konuyla ilgili olarak verdiği birçok hadisin sahih olduğunu veya zayıf olduğunu göstermek adına bir bakıma Nevevî'yi kıstas olarak almış ve onun bu konudaki görüşüne itimad etmiştir. Ayrıca bazı meselelerde de Nevevî'nin bu hadisle istidlalde bulunduğunu ifade ederek bir nevi ilgili hadisin sahih olduğunu ve bu hadisin ilgili meselede delil olarak kullanılabileceğine işaret etmiştir.

Örneğin; Abdest alırken vilâ yani bir aza kurumadan sonraki azanın yıkanması meselesinde İbn Nüceym'in naklettiği Hz. Ömer'in oğlunun çarşıda abdest alırken önce yüzünü ve kollarını yıkayıp başını mesh etmesinin ardından cenazeye katılmak için ayaklarını yıkamadan mescide gittiğini daha sonrasında mestleri üzerine mesh ettiğini ifade eden rivayeti aktardıktan sonra Nevevî'nin bu rivayet hakkındaki yorumuna yer verir. Nevevî'ye göre bu rivayet sahihtir ve delil olarak kullanılabilir.¹² Nevevî'nin hadisle ilgili bu yo-

¹² Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ebi Bekir el-Mısırî İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*, thk. Zekeriyâ Umeyrat (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2013), 1/55; Nevevî'nin yaklaşımı için bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Kahire: İdâratü't-Tibâ'a el-Müniriyye, 1344), 1/455.

rumunu dikkate alarak eserinde yer veren İbn Nüceym, böylece ilgili hadise yöneltilebilecek eleştirilere cevap vermiş olur.

İbn Nüceym birçok rivayetin sahihliği ve zayıflığı noktasında Nevevî'nin görüşüne başvurduğu halde bazen ona itiraz etmiştir. Bu konuya kuyuların temizliği konusunda bahsedilen meseleyi örnek olarak gösterebiliriz. Bir kuyuya koyun ve benzeri büyüklükte bir canlının düşüp ölmesi halinde kuyunun temizlenebilmesi için içerisindeki suyun tamamen boşaltılması gerekmektedir. İbn Nüceym bu hükme delil olarak İbn Abbas (ö. 68/687-88) ve İbn Zübeyr'in (ö. 73/692) fetvalarını gösterir. Onlar, bir zencinin Zemzem kuyusuna düşüp ölmesi üzerine kuyunun bütün suyunun boşaltılması yönünde fetva vermişlerdir. İlgili rivayet birçok farklı tarikile zikredilmektedir.¹³ Kuyunun tamamının boşaltılması gerektiğini iddia edenlerin dayandığı en önemli rivayeti Nevevî, Mekke ehlinin özellikle de Süfyân b. Uyeyne'nin¹⁴ (ö. 198/814) böyle bir rivayeti bilmeyip Kûfe ehli tarafından bilinmesini çok sağlıklı bulmayarak eleştirmiştir.¹⁵

Ancak İbn Nüceym yapılan itirazlara ve rivayetin tarikine yöneltilen eleştirilere karşın yapmış olduğu açıklamalar ve verdiği cevaplardan sonra sahabenin çok az bir kısmı hariç büyük çoğunluğunun ve tâbiînin Mekke'de kalmayarak Kûfe'ye gittiklerini söylemiştir. Ayrıca Nevevî'nin yapmış olduğu bu yorumun gerçeği yansıtmadığını da ifade etmiştir. Cihat sonrasında sahabe ve tâbiînin İslam beldelerine giderek ilmi yaydıklarını, Kûfe bölgesinde onlardan bin beş yüz kişinin bulunduğunu, Kûfe ehlinin Mekke ehlinen sayıca fazla olduğunu hatta Mekke ehlinin Kûfe ehline "sizler sahih haberleri bizden daha iyi biliyorsunuz onları bize öğretin" dediklerini çeşitli âlimlerden naklederek

¹³ İlgili rivayetin farklı tarikleri ve bu tariklere yöneltilen eleştiriler ve İbn Nüceym'in cevapları için bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/211, 212.

¹⁴ Tebeu't-tâbiîn neslinden hadis âlimi ve hâfız olan Süfyân b. Uyeyne hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İbrahim Hatiboğlu, "Süfyân b. Uyeyne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).

¹⁵ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/212; Süfyân b. Uyeyne bu rivayet hakkında yetmiş yıldır Mekke'de yaşadığını ancak ne küçüklüğünde ne de ileriki yaşlarında bu hadisi bilen birini görmediğini ve hiç kimseden zemzem kuyusunun boşaltıldığını duymadığını ifade etmiştir. Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/211; İlgili mesele hakkında Nevevî'nin açıklamaları için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 1/117.

aktarır.¹⁶ İbn Nüceym bu meselede bahse konu olan rivayetin farklı tariklerini tek tek ele alarak onlara karşı yöneltilen eleştirileri çürütmüş ve ardından Nevevî'nin bu rivayet özelinde Kûfe ehlinin hadis bilgisini eleştirmesine, karşı argümanlar getirerek cevap vermiştir.

İbn Nüceym'in zikrettiği hadislerin sahihliği konusunda Nevevî'ye başvurduğu, diğer bir deyişle onun ilgili rivayetler hakkındaki düşüncelerine yer verdiği veya zikrettiği rivayeti Nevevî'nin de eserine aldığını ifade ettiği ancak çalışmamızın hacmi itibarıyla teker teker ele alamadığımız daha birçok örnek mevcuttur.¹⁷ Onun eserinde ele aldığı bazı rivayetlerin sahihliği konusunda Nevevî'nin düşüncelerine yer vermesi ona gösterdiği önemi gözler önüne sermektedir.

İbn Nüceym sadece sahih olan rivayetleri değil bazen de Nevevî'nin zayıf olarak ifade ettiği rivayetleri de ele alırken ona atıfta bulunmuştur. Örneğin Hz. Ali'den rivayet edilen bileğinin kırılması üzerine Hz. Peygamber'e nasıl abdest alacağını sorduğunu, Hz. Peygamber'in de sargının üzerine mesh etmesini söylediğini ifade eden rivayet hakkında Nevevî'nin ilgili rivayetin ittifakla zayıf olduğu şeklindeki görüşüne eserinde yer vermiştir.¹⁸ Bunun gibi birkaç rivayetin daha zayıf olduğu noktasında Nevevî'nin görüşüne atıf yapmıştır.¹⁹

Bunların yanında bazen rivayet içerisinde geçen kelimenin bir harfinin diğer rivayetlerde farklı olarak ifade edildiğini beyan etmek, bazı rivayetlerde geçen kelimelerin nasıl okunması gerektiği ve rivayette bulunan zamirlerin hangi merciye irca edileceği gibi konularda ve konu ekseninde zikrettiği rivayeti Nevevî'nin de zikrettiğini ifade ederek ona atıfta bulunur.²⁰ Ayrıca bir

¹⁶ Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/212.

¹⁷ İbn Nüceym'in eserinde bahsettiği ve sahih olduğunu Nevevî'ye referansla ifade ettiği diğer örnekler için bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/90, 91, 97, 118, 172, 186, 188, 189, 193, 345, 418, 453, 454.

¹⁸ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/320.

¹⁹ Bazı örnekler için bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/54, 55, 147, 227, 318, 2/26, 31, 3/62.

²⁰ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/201, 202, 230, 294, 345, 567, 2/593.

rivayetin daha iyi anlaşılması için Nevevî'nin açıklamalarına da yer verdiği referansları da vardır.²¹

Örneklerde görüldüğü gibi İbn Nüceym eserinde yer verdiği bazı rivayetleri birçok açıdan Nevevî'ye atıfta bulunarak ele almıştır.

3.2. Fıkıh Merkezli Referanslar

İbn Nüceym fikhî konularda da bazen Nevevî'yi referans göstermiştir. Bu referansların bazılarında ele aldığı meselelerde Nevevî'nin ifadelerini özetleyerek eserinde yer vermiştir. Bazılarında ise bir nevi kendi görüşünü desteklemek için Nevevî'ye atıfta bulunarak onun da kendisiyle aynı görüşte olduğunu ifade etmiştir. Fıkıh merkezli olarak atıfta bulunduğu bazı meselelerde ise Nevevî'nin görüşüne itiraz ederek kendi görüşünün diğer bir ifade ile Hanefî mezhebinin görüşünün isabetli olduğunu belirtmiştir. İcmâ konusunda da Nevevî'ye atıfta bulunan İbn Nüceym, kimi zaman onun icmânın bulunduğunu ifade ettiği yerlerde icmâ olmadığını ileri sürerken bazı yerlerde ise icmânın varlığını ispat etmek için ona atıfta bulunmuştur. İbn Nüceym fıkıh merkezli olarak Nevevî'yi referans gösterdiği diğer bir nokta ise Hanefi mezhebi içerisinde kendisinden önceki âlimlerin görüş bildirmediği meselelerdir. O, mezhep içerisinde görüş bildirilmeyen konularda bu durumu "لَمْ أَرَهُ صَرِيحًا" (Açık bir şekilde görmedim), "لَمْ أَرَهُ فِي كَلَامِ أَيْمَنَّا" (İmamlarımızın sözlerinde rastlamadım), "لَمْ أَرَهُ مَنْقُولًا لِأَيْمَنَّا" (İmamlarımızdan nakledilen bir şey görmedim) gibi ifadeler kullanarak belirtmiştir. Bu durumların bir kısmında Nevevî'yi referans göstererek onun düşüncelerine yer vermiştir Son olarak Şafiî mezhebinde hakim olan görüşü ifade etmek için de birçok yerde Nevevî'ye atıfta bulunmuştur. Şimdi bahsettiğimiz bu atıfları sırasıyla ele alacağız.

3.2.1. Özet Olarak Referans

İbn Nüceym bazı fikhî konularda Nevevî'den özet alıntı yapmıştır. Örneğin; meyte olarak nitelendirilen hayvanların derilerinin hükmü konusunda Hanefî mezhebinin yaklaşımını ifade ettikten sonra diğer âlimlerin yedi farklı görüş etrafında toplandığını ve bunları Nevevî'nin *Şerhu'l-Mühezzeb*'de ele aldığını ifade eder. İbn Nüceym bu konuda Ahmed b. Hanbel, İmam Malik ve

²¹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/100, 332, 581.

İmam Şafîî'nin görüşlerini ve görüşlerinin delillerini *Şerhu'l-Mühezzebe*'den özetle aktararak eserinde yer verir.²²

3.2.2. Destek Olarak Referans

İbn Nüceym bazı konularda yapmış olduğu açıklamayı Nevevî'ye dayandırarak veya Nevevî'nin de bu konuda kendisi gibi düşündüğünü ifade ederek bir nevi ileri sürmüş olduğu görüşü desteklemiştir. Örneğin; *tesvîb*²³ yapma konusunda mütekaddim ulemanın ve cumhurun sabah ezanı haricinde bunu mekruh gördüğünü ifade edip referans olarak Nevevî'yi gösterir.²⁴

Bu konudaki bir diğer örneği ise namazın şartları başlığı altında görmekteyiz. Namazın şartlarından giyilen elbisenin temiz olması şartını açıklarken, "Elbiseni tertemiz tut" (Müddessir 74/4) ayetinde neyin kastedildiğine ilişkin farklı görüşler olmasına rağmen tercih edilmesi gereken anlamın hali hazırda giyilen elbisenin necasetten temizlenme gereği olduğunu ileri sürmüş ve kendi görüşünü desteklemek için Nevevî'yi referans göstermiştir.²⁵

İbn Nüceym'in kendi görüşünü desteklemek amacıyla Nevevî'yi referans olarak gösterdiği diğer bir örneği Hac konusunda görmekteyiz. İbn Nüceym, halk arasında şöhret bulan Arafat bölgesinin ortalarında yer alan ve rahmet dağı/tepesi olarak bilinen yerde özellikle vakfe yapılmasının, diğer bir ifade ile bu tepenin diğerlerine tercih edilmesinin büyük bir hata ve sünnete muhalif bir tutum olduğunu söyler. Hiçbir âlimin bu tepeye çıkmanın fazileti hakkında bir nakilde bulunmadığını da ifade eden İbn Nüceym, bu bölgenin Peygamber efendimizin vakfe yaptığı yer hariç Arafat sınırları içerisinde yer alan

²² Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/185, 186; Nevevî'nin bu konudaki yaklaşımı için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 1/217 ve sonrası.

²³ Sabah ezanın zikredilen "es-Salâtü hayrün mine'n-nevm" (Namaz uykudan hayırlıdır) ifadesinin karşılığı olan *tesvîb* önceki dönemlerde farklı şekillerde uygulanmıştır. Ancak meşhur olan ve kabul edilen uygulama sabah ezanı esnasında "Hayye ale'l-felâh" tan sonra iki defa, "es-Salâtü hayrün mine'n-nevm" demektir. Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/453; Abdurrahman Çetin, "Ezan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995).

²⁴ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/453; Nevevî'nin ifadeleri için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 3/97, 98.

²⁵ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/464; Nevevî'nin ifadeleri için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 3/132.

diğer bölgelerinden bir farkı olmadığını söyler. Ancak Taberî (ö. 310/923) ve *Hâvi'l-Kebîr* adlı eserinde Mâverdî'nin (ö. 450/1058) bahsedilen yeri dua tepesi olarak isimlendirdiklerini, bu şekilde yaygınlaşmasını hoş karşıladıklarını ve peygamberler bölgesi olarak ifade ettiklerini söyler. İbn Nüceym bu ifadelerin hiçbir aslı olmadığını, bu konuda ne sahih ne de zayıf bir rivayetin bulunmadığını belirtir. O, bu konudaki görüşlerini ifade ettikten sonra kendisini desteklemek amacıyla sadece Nevevî'yi referans olarak gösterir.²⁶

Kendi görüşünü desteklemek amacıyla Nevevî'yi referans olarak gösterdiği diğer bir mesele Kâbe örtüsü hakkındadır. İbn Nüceym, Hanefi mezhep imamlarının Kâbe örtüsünün beytülmâla ait olması sebebiyle alım ve satımının caiz görmediklerini ifade eder. Ancak kendi döneminde ise imamın yani devlet yönetimini elinde bulunduranın Kâbe örtüsü hakkında alım-satım konusunda tasarrufta bulunma yetkisinin bulunduğunu şüpheye yer vermeyecek bir şekilde belirtir. Yani ona göre imamın gerekli görmesi halinde Kâbe örtüsü satılabilir, yenilenebilir veya yenileme işiyle sorumlu olan kavme/aşirete verilebilir. İbn Nüceym kendi kanaatini desteklemek adına Nevevî'nin de kendisi ile aynı eğilimde olduğunu söyler ve onun bu konudaki sözlerini olduğu gibi aktarır.²⁷

İbn Nüceym bahsettiğimiz bu ve benzeri birçok fıkhi konuda meselelerle ilgili delilleri ortaya koyma, yorumlama ve ispatıyla ilgili Nevevî'ye atıfta bulunmuştur.²⁸ Burada dikkat çekilmesi gereken nokta ise bu referansların birçoğunda sadece Nevevî'ye atıfta bulunmuş olmasıdır. Başka hiçbir âlimi referans göstermeyip Nevevî'ye atıfta bulunması İbn Nüceym'in ona göstermiş olduğu önemin boyutunu göstermektedir.

3.2.3. İtiraz ve Eleştiri İçin Atıf

İbn Nüceym bazı fikhî meselelerde ise Nevevî'nin zikrettiği görüşün yanlışlığına da dikkat çekmiştir. Bu duruma ilk örnek olarak abdest alırken niyetin şart olup olmaması meselesini verebiliriz. İbn Nüceym bu meseleye İmam

²⁶ Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 2/595; Ayrıca bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 8/113.

²⁷ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 3/78, 79; Kabe'nin örtüsü hakkında Nevevî'nin görüşü için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 7/459, 460, 461.

²⁸ Diğer bazı örnekler için bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/76, 90, 94, 96, 98, 481, 493, 494, 2/44.

Şafiî'nin abdestin bir ibadet olduğu ve ibadetlerin ise niyet olmadan sahih olmayacağı sözünü naklederek başlar. Bu minvalde abdestin niyetsiz de geçerli olacağını ispat etmeye çalışır. Karşıt görüşte olanların düşüncelerine cevap olarak birtakım bilgiler aktardıktan sonra başka hiçbir alime atıf yapmadan Nevevî'nin ismini zikrederek onun savunduğu düşüncüyü cevapladığını ifade eder.²⁹ Bu meselede İbn Nüceym kendisinden farklı düşünen birçok âlim olmasına rağmen sadece Nevevî'yi referans göstererek onun ifadelerine cevap niteliğinde konuyu ele almıştır.

Nevevî'ye itirazda bulunduğu diğer bir mesele teyemmüm konusundadır. İbn Nüceym ne ile teyemmüm yapılabileceği konusunda çeşitli rivayetleri ve âlimlerin görüşlerini verdikten sonra sadece toprakla yapılabileceğini ifade eden rivayetle yeryüzünün bir mescit ve mescidin temiz olduğunu ifade eden rivayetin birbiri ile ilişkisini âmm ve has ilişkisi olarak ifade eder. Ancak burada cumhurun kabul ettiği "*âmm ve has ifadeler birbirine muvafık olduğu takdirde tahsis işlemi yapılmaz*" kaidesinin uygulanması gerektiğini de ayrıca ifade eder. O, bu görüşü belirttikten sonra Nevevî'nin bu meselede mutlakın mukayyede hamledilmesi gerektiğini ifade ettiği görüşünün yanlış olduğuna dikkat çeker.³⁰

İbn Nüceym teyemmüm konusunda Nevevî'nin başka bir görüşüne daha itirazda bulunmuştur. Nevevî'ye göre suyun bulunması halinde hiçbir şekilde teyemmüm almak caiz değildir. Su bulunmasına rağmen teyemmüm alınabileceğine delil olarak getirilen rivayeti ise suyun olmadığına hamlederek teyemmümü sadece suya ulaşma imkanının olmamasına bağlar.³¹ Ancak İbn Nüceym bu hamletme işleminin gerekli olmadığını ifade ederek Hanefi mezhebine göre kaçırıldığı takdirde telafisi olmayan ibadetlerde, örnek olarak cenaze namazında su varken teyemmüm alınabileceğini söyler.³² O, bu konu-

²⁹ Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/52; İlgili mesele hakkında Nevevî'nin görüşü için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 1/315.

³⁰ Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/259, 260.

³¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1392), 4/64.

³² Burada kastedilen, suyla abdest aldığı takdirde cenaze namazına yetişemeyecek olan kimsenin bu durumda teyemmümle cenaze namazı kılabilceği görüşüdür. Çünkü Hanefi

da "yapılmasında ve helal olmasında taharetin/abdestin şart olmadığı durumlarda su bulunmasına rağmen teyemmüm caiz olur" kaidesini zikrederek görüşünü temellendirir. Bu duruma örnek olarak abdestsiz bir kişinin mescide girebilmesini örnek olarak verir.³³

İbn Nüceym'in Nevevî'ye itirazda bulunduğu, diğer bir ifade ile görüşüne katılmadığı bir başka mesele ise namaz bitiminde verilen selam hakkındadır. Hanefi mezhebi dışındaki diğer üç mezhebe göre namaz bitiminde "السلام عليكم" lafzının söylenmesi farzdır ve namazın rükünlerinden biridir. Hanefi mezhebinde kabul edilen görüşe göre ise vaciptir. Hatta Nevevî bu konuda "السَّلَامُ عَلَيْكَ" veya "سَلَامِي عَلَيْكُمْ" gibi tek bir harfinin bile değiştirilmesi durumunda kılınan namazın sahih olmayacağını ifade etmiştir. İbn Nüceym Nevevî'nin ifadelerini aktardıktan sonra bu konuda Hanefî mezhebinin delillerini ele alarak kendi mezhebinin görüşünü açıklamıştır.³⁴

İbn Nüceym namaz bitiminde selam verme konusunda Nevevî'ye başka bir eleştiride daha bulunmuştur. Yukarıda ifade ettiğimiz Hanefî mezhebine göre namaz bitiminde selam lafzının kullanılması vacip iken diğer üç mezhebe göre bu, namazın rükünlerindedir. Burada ise Nevevî selamın en sonunda "وبركاته" kelimesinin eklenmesi hakkında bunun bidat olduğunu ve rivayetlerde bu konuda hiçbir haber bulunmadığını söyler. Ancak İbn Nüceym bu konuda *el-Hâvi'l-Ḳudsî*'de³⁵ bir rivayetin olduğunu³⁶ ayrıca İbn Emîru Hâc'ın (ö. 879/1474) Nevevî'yi eleştirerek bu konuda Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) süneninde sahih isnada sahip bir rivayetin varlığından bahsettiğini söyler.³⁷

mezhebine göre cenaze namazı tekrar kılınmamaktadır. Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/274, 275.

³³ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/263.

³⁴ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/525, 526; Nevevî'nin ifadeleri için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 3/476, 477.

³⁵ Mahmûd el-Gaznevî'nin (ö. 593/1197) fıkıhla ilgili eseri. Bk. Ahmet Akgündüz, "Gaznevî, Ahmed b. Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996).

³⁶ Bk. Ahmed b. Muhammed Gaznevî, *el-Hâvi'l-Ḳudsî*, thk. Salih Ali (Suriye-Lübnan: Dârü'n-Nevâdir, 2011), 1/179.

³⁷ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/580; İlgili rivat için bk. Suleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddin 'Abdulhamîd (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Aşriyye, ts.) "Salat" 188.

İbn Nüceym aktardığımız bu meselelerde hadis bilgisine çokça güvendiği Nevevî'ye atıf yaparak eleştirmiş başka bir ifade ile onun görüşünün yanlışlığına dikkat çekmiştir.

3.2.4. Mezhepte Hakim Olan Görüşün Yanlışlığı Konusunda Atıf

İbn Nüceym bazı meselelerde Nevevî'nin Hanefî mezhebine yaptığı atıfların yanlış olduğunu belirtmiştir. Bu konuda örnek olarak ele alacağımız meselelerin bir tanesinde Nevevî bizzat Ebû Hanîfe'nin ismini zikrederek atıfta bulunurken diğer örneklerde ise icmânın bulunduğunu ifade etmiştir.

Bu konuya ilk örnek olarak Nevevî'nin Ebû Hanîfe'ye isnad ettiği derilerden yararlanma konusundaki görüş verilebilir. İbn Nüceym, Hanefî mezhebine göre tabaklanmış derinin satılması ve ondan faydalanılmasının caiz olduğunu, Cumhur ulemanın ve İmam Şafî'nin de son görüşünde bu şekilde düşündüğünü söyler. Ancak derilerin tabaklanmadan önce satılması meselesinde ise Nevevî'nin Ebû Hanîfe'ye izafe ettiği görüşün yanlış olduğuna dikkat çeker. Nevevî, Ebû Hanîfe'nin tabaklanmamış bir derinin satılmasını ve rehin olarak verilmesini caiz gördüğünü necis olan/pisliğe bulaşmış elbiseye benzeterek aktarır. Ancak İbn Nüceym, Ebû Hanîfe'ye göre meyte derilerinin tabaklanmadan satılmasının caiz olmadığını Nevevî'nin bu konuda Ebû Hanîfe'ye nispet ettiği görüşün yanlış olduğunu söyler.³⁸

İbn Nüceym, Nevevî'nin icmâ bulunduğunu belirttiği bazı meselelere itiraz ederek Hanefî mezhebinde hakim olan görüşün farklı olduğunu bu sebeple icmâ bulunmadığını söylemiştir. Örneğin; Nevevî, hayızlı kadının yapacağı tavafın sahih olmayacağı konusunda icmâ bulunduğunu ifade etmiştir. Ancak İbn Nüceym bu meselede Hanefî mezhebinin farklı düşündüğünü ifade eder. Tavafın haram oluşu meselesinin; mescide girme ve taharetin terk edilmesi olarak iki yönü vardır. Ancak bu durum Hanefî mezhebinde meşhur görüşe göre tavafın sıhhatine engel değildir. İbn Nüceym bu ifadesiyle Nevevî'nin

³⁸ Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/189; Nevevî'nin ifadeleri için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 1/228.

icmâ bulunduğunu iddia ettiği meseleyi reddetmiş ve mezhep içerisinde bu meseleyle ilgili kanaatin aksi yönde olduğunu belirtmiştir.³⁹

Nevevî, herhangi bir özür sebebiyle setr-i avret şartını yerine getiremeyip üryan olarak namaz kılan kişinin namazı iade etmesinin gerekmediği konusunda Müslümanların ittifak ettiğini ifade etmiştir. Ancak İbn Nüceym, bu konuda Nevevî'ye itiraz ederek Hanefî mezhebine göre eğer kişi başkalarının engel olması sebebiyle setr-i avret şartını yerine getiremiyorsa üryan olarak kıldığı namazı iade etmesi gerektiğini söyleyerek Nevevî'nin icmâ iddiasına itiraz etmiştir.⁴⁰

3.2.5. İcmânın Varlığı Konusunda Atıf

İbn Nüceym, icmâ konusunda Nevevî'ye itiraz etmeyip onu referans göstererek ilgili mesele hakkında icmâ bulunduğunu ifade ettiği hususlar da olmuştur. Örneğin; gusül veya abdest alırken yeterli olacak en az su miktarının insanların mizaçlarının farklı olması sebebiyle belirlenemeyeceğini ifade ettikten sonra Nevevî'ye atıf yapar. Nevevî'ye göre bu konuda uyulması gereken bir miktarın olmadığı hususunda âlimler icmâ etmiştir.⁴¹

İcmâ bulunduğunu aktardığı diğer bir mesele hayız ve nifas sebebiyle gusül almanın gerektiği konusudur.⁴² Aynı şekilde mezi ve vedi sebebiyle guslün gerekmediği konusunda ve ihtilâm halinde guslün gerektiği noktasında âlimlerin icmâ ettiğini söyler ve referans olarak Nevevî'nin *Şerhu'l-Mühezzeb* eserini verir.⁴³

3.2.6. Mezhepte Bir Görüş Zikredilmeyen Hususlarda Atıf

İbn Nüceym'in Nevevî'ye atıf yaptığı konulardan bir diğeri ise Hanefî mezhebine mensup âlimlerin görüş bildirmediği konulardır. İbn Nüceym bu konuların bir kısmında Nevevî'yi referans göstererek onun konu hakkındaki

³⁹ Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/336, 337; Nevevî hayız ve nifas halinde olan kadınların tavaf etmelerinin haram olduğu ve yaptıkları tavafın sahih olmadığı konusunda icma olduğunu belirtmiştir. Nevevî'nin ifadeleri için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 3/356.

⁴⁰ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/479; Nevevî'nin bu konudaki ifadeleri için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 3/183.

⁴¹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/97.

⁴² İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/113.

⁴³ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/115, 116; Ayrıca bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 2/142.

görüşünü ifade etmiştir. Bu meselelerden bir tanesi müezzinin ücret alması konusunda karşımıza çıkar. Önceki dönem âlimlerinin görüşlerini aktardıktan sonra kendi zamanında imam, müezzin, öğretmen ve müftünün ücret alabileceğini söyleyen İbn Nüceym, burada Hanefi mezhebine mensup olan önceki dönem imamlardan bir açıklama görmediğini söyleyerek meseleye geçer. Bu mesele, namaz vakitlerini bilmeyen bir müezzinin vakıf gelirlerinden müezzin için ayrılan o vakıf ödeneğini alıp alamayacağı meselesidir. Mezhep içerisinde bu konuda bir görüş bildireni görmediğini ifade eden İbn Nüceym, Nevevî'nin açıklamalarına yer vererek konuya açıklık getirmeye çalışır. Nevevî'ye göre düzenli olarak ezan okumakla görevli kişi namaz vakitlerini bilmiyorsa vakfın bu iş için ayırmış olduğu ödeneği alması doğru olmaz.⁴⁴

İbn Nüceym'in mezhep içerisinde bir görüşün olmadığını belirttiği diğer bir mesele ise cariyelerin örtünme meselesidir. O, konu hakkında çeşitli âlimlerin görüşlerini aktardıktan sonra cariyenin namaz kılariken örtünmesinin müstehap olduğunu ancak bu hükmün Hanefi mezhebi içerisinde bulunmadığını Şafii mezhebinden naklettiğini söyler ve Nevevî'yi referans olarak gösterir.⁴⁵ Aynı şekilde cariyelerin namazda örtünme meselesine bina edilen şarta bağlı azad etme ile ilgili efendinin kölesine "eğer sahîh bir namaz kıalarsan hürsün" demesi ve cariyenin bu teklifi kabul edip başı açık bir şekilde namaz kıması meselesi üzerine bina edilen bir fer'i mesele hakkında mezhep imamlarından gelen bir nakil bulunmadığını ifade ederek bu meseleyi Nevevî'den alıntılıyarak eserinde yer verir.⁴⁶ İnsanların karşısına, huzuruna çıkacak kişinin gusül almasının müstehap olduğu konusunda Hanefî ulemanın herhangi bir yorum yapmadığını ifade etmiş ve bu konudaki müstehap hükmü için referans olarak yine Nevevî'yi göstermiştir.⁴⁷ Görüldüğü gibi Mezhep içerisinde âlimler tarafında görüş beyan edilmeyen bazı meselelerde Nevevî'nin

⁴⁴ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/443; Ayrıntılı bilgi için bk. Kâşif Hamdi Okur, *Güncel Konularla İlm-i Hâl* (Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2019), 107, 108; Nevevî'nin ifadeleri için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 3/102.

⁴⁵ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/474; Nevevî'nin aktardığına cariyenin namaz kılariken hür bir kadın gibi örtünmesi müstehaptır. Bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 3/184.

⁴⁶ Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/475, 476; Nevevî'nin ifadeleri için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 3/184.

⁴⁷ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/122; Ayrıca bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 2/203.

görüşlerine başvurarak bu konuları açıklığa kavuşturma çabası içerisine girmiştir.

3.2.7. Şafiî Mezhebinin Görüşü Konusunda Atıf

Müellif, bazı meselelerde Şafiî mezhebinde hakim olan görüşü aktarırken referans olarak Nevevî'yi gösterir. Örneğin; Şafiî mezhebine göre vakit girmeden önce teyemmüm yapmanın caiz olmamasını Nevevî'den aktarır.⁴⁸ Aynı şekilde kazaya kalan namazlarda kaza edilirken ezan ve kametin getirilebileceğini Şafiî mezhebinde de hakim olan görüşün bu olduğunu söyleyerek Nevevî'nin *Şerhu'l-Mühezzebe*ine atıfta bulunur.⁴⁹

İbn Nüceym'in Şafiî mezhebinin görüşünü Nevevî'den aktardığı diğer bir mesele kıyam esnasında ellerin hangi konumda olacağı noktasındadır. Hanefî mezhebine göre kıyamda eller bağlandıktan sonra göbek deliğinin altında konumlandırılır. Şafiî mezhebine göre ise eller göbek deliğinin üstünde bağlanır. Şafiî mezhebinin görüşünü Nevevî'den aktardıktan sonra onun zikrettiği delili de ifade eder. Bunun ardından Hanefî mezhebinin delilini zikrederek kendi görüşünün haklılığını ortaya koymaya çalışır.⁵⁰

Şafiî mezhebinin görüşünü ifade etmek için Nevevî'den alıntı yaptığı diğer bir konu kıran haccı başlığı altında yer alır. İbn Nüceym, Şafiî ve Hanefiler arasında ihtilaf konusu olan ifrad haccının mı yoksa kıran haccının mı daha faziletli olduğu konusunu açıklığa kavuşturmak adına Nevevî'den alıntı yapar. Bu alıntının sonunda ise hiç kimsenin ifrad haccının kıran haccından daha faziletli olduğunu söylemediği sonucuna vararak Nevevî ile aynı noktada birleşirler.⁵¹

Bunun gibi Şafiî mezhebinin görüşünü ifade ettiği birçok yerde referans olarak Nevevî'yi gösterdiği örnekler vardır.⁵²

⁴⁸ Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/273; Nevevî'nin bu konudaki görüşü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 2/243.

⁴⁹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/455; Ayrıca bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 3/85.

⁵⁰ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/528, 529; Nevevî'nin bu konuda düşünceleri ve ayrıntılı bilgi için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 3/313.

⁵¹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 2/627; Nevevî'nin ifadeleri için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzebe*, 7/159, 160.

⁵² Bazı örnekler için bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/160, 162, 246, 333, 457, 442, 465.

İbn Nüceym'in Nevevî'ye ayrı bir önem verdiğini göstermek adına oturarak nafil namaz kılmaya temas etmek istiyoruz. Bu konuda Hz. Peygamber'den gelen "Ayakta namaz kılmak daha faziletlidir. Oturarak namaz kılmaya ayakta kılanın yarısı kadar sevap vardır" rivayetini cumhur-u ulemanın eserlerinde zikrettiğini ifade eden İbn Nüceym daha sonra hiçbir âlimin ismini zikretmeyip sadece Nevevî'yi anar. O, bu örnekte "كما نقله النووي" diyerek cumhur-u ulema arasından bir tek Nevevî'nin ismini açıkça yazar.⁵³ Hiçbir âlimin ismini zikretmeyip sadece onun ismini söylemesi Nevevî'ye göstermiş olduğu önemi açıkça gözler önüne serer.

Fikhi konuların bir kısmında ise Nevevî'den birkaç kelime alıntı yapılmıştır. İbn Nüceym, abdest esnasında ve sonrasında yapılması gereken on dört tane müstehap sayar. Bunlar arasında abdest sonrasında fıkıh kitaplarında yazılan duaların yapılmasını saydıktan sonra "قال النووي: لا اصل لها" Nevevî'nin bu duaların bir aslı olmadığı ifadesini aktarır herhangi bir yorum yapmadan diğer müstehaba geçer.⁵⁴

Yukarıda örneklerini verdiklerimizin haricinde İbn Nüceym birçok fikhî konuda da fazla ayrıntıya girmeden Nevevî'nin o konudaki kanaatini ifade etmiş veya kendisinin belirtmiş olduğu bir meseleye onu referans olarak göstermiştir.⁵⁵

3.3. Dil Merkezli Referanslar

İbn Nüceym'in Nevevî'ye yönelik atıflarının bir kısmı ise dil bakımından dandır. Okunuşunda hareke açısından problem olabileceği kanaatinde olduğu bazı kelimelerin harekelerinin nasıl olması gerektiği konusunda Nevevî'nin ifadelerine yer vermiştir.

Bu konuda birçok örnek mevcuttur. Bunlardan bir tanesi (المعدة) kelimesinin okunuşu hakkındadır. İbn Nüceym, bu kelimenin mim harfinin fethi ve

⁵³ Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 2/110; Nevevî'nin bu konudaki ifadeleri için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 3/275; İbn Nüceym'in genel bir ifade kullanıp bunlar arasında sadece Nevevî'nin de bulunduğunu söyleyerek özellikle onun ismini belirttiği diğer örnekler için bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/144, 145, 298.

⁵⁴ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/58.

⁵⁵ İbn Nüceym'in fikhî konularda Nevevî'ye yapmış olduğu diğer bazı alıntılar için bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/76, 90, 96, 110, 187, 188, 336, 337, 341, 343, 2/48, 50, 103, 555, 623.

'ayn harfinin esre ile okunabileceği gibi mim harfinin esre 'ayn harfinin ise sakin olarak okunabileceğini *Şerhu'l-Mühezzeb*'e atıfla söyler.⁵⁶

Diğer bir örnek ise gusül (الغسل) kelimesinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kelimenin okunuşunu *el-Muğrib*⁵⁷ adlı eserden ilk harfinin ötre olarak okunması gerektiğini ifade ettikten sonra Nevevî'nin şu sözlerine yer verir: gayn (الغين) harfi fetha ve ötre olarak iki şekilde okunabilir. Fetha olarak okunması daha fasih bir okuyuştur ve dil âlimleri nezdinde bu kullanım daha meşhurdur. Ancak fakihlerin büyük çoğunluğu ise ötreli olarak kullanırlar.⁵⁸

Bu minvaldeki diğer bir örnek ise derinin tabaklanması meselesinde karşımıza çıkmaktadır. Derinin tabaklanmasının hakiki ve hükmi olarak iki çeşit olduğunu söyleyen İbn Nüceym hakiki tabaklamanın değeri olan bir şey ile yapılan tabaklama olduğunu söyler ve bu ürünlere örnekler verir. Bu örneklerden bir tanesi de selem ağacının yaprağıdır. القرظ olarak ifade edilen bu ürünün birçok fıkıh kitabında son harfinin yanlış bir şekilde القرض olarak yazıldığına dikkat çeker. Kendisinin ifade ettiği bu duruma Nevevî'nin de *Şerhu'l-Mühezzeb* adlı eserinde değindiğini belirterek bir nevi kendi görüşünü destekler.⁵⁹

Bu başlık altında ele alacağımız diğer bir örnek ise "الرواح" kelimesi üzerinde olacaktır. İbn Nüceym, bu kelimeyi mezhep içerisinde açıklayan önceki imamlardan kimseyi görmediğini ve "الرواح" kelimesinin Mısır halkı tarafından özellikle yemin lafızlarında sıklıkla kullanıldığını söyler. Ayrıca O, Ezhherî'nin (ö. 370/980) bu kelimeyi gecenin başında, sonunda veya ortasında

⁵⁶ Nevevî'nin ifadeler için bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/72; Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 2/8.

⁵⁷ el-Muğrib fi tertibi'l-Mu'rib. Hanefî fıkıh kitaplarında geçen garîb kelime ve tabirlerin açıklandığı geniş bir çalışması olan el-Mu'rib fi luğati'l-fıkıh adlı eserinin yeniden gözden geçirilip düzenlenmesi, kısaltılması ve bazı eklemelerin yapılmasıyla meydana getirilmiştir. Bk. M. Sadi Çöğenli, "Mutarrizî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006).

⁵⁸ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/86; Nevevî'nin bu konudaki açıklamaları için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 2/130.

⁵⁹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/179; Nevevî'nin ifadeleri için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 1/223.

gitmek (الذهاب) anlamına geldiğini belirtir. Bu noktada Nevevî'yi referans göstererek onun da bu alıntıyı yaptığını ifade eder.⁶⁰

İbn Nüceym'in dil açısından Nevevî'ye yapmış olduğu atflar arasında eleştiriler de bulunmaktadır. Bu konuya Nevevî'nin الموق kelimesine yapmış olduğu tanımı örnek olarak gösterebiliriz. Ona göre الموق kelimesi mest / الخف ile eş anlamlıdır. Ancak İbn Nüceym burada Nevevî'nin Cevherî (ö. 400/1009'dan önce) ve Mutarrızî gibi sözlük yazarlarına muhalif olduğunu ifade etmiştir. Onlara göre الموق mest üzerine giyilen bir şeydir.⁶¹ (Kalın çizme anlamında kullanılmaktadır)

İbn Nüceym'in dil merkezli olarak Nevevî'yi referans gösterdiği bu örneklerin dışında çalışmamızda ele almadığımız başka örnekler de vardır.⁶²

Sonuç

İbn Nüceym'in Hanefi mezhebi içerisinde özellikle fürû alanında geçmiş dönem ulemanın görüşlerini sonraki döneme aktarımında yaptığı katkı bilinmektedir. Özellikle Hanefi mezhebinin görüşlerini ele aldığı *el-Bahrü'r-Râik* eseri mezhebe büyük katkı yapmış ve âlimler tarafından sıklıkla referans olarak gösterilmiştir. Bu eser, Hanefi mezhebine göre kaleme alınmakla beraber onda bazen diğer mezheplere mensup âlimlere de atflar yapılmıştır. Bunlar arasında Nevevî'nin ayrı bir yeri vardır. Bu durum Şafiîler arasında daha ziyade Nevevî'ye ve onun eserlerine özel bir ilgisi olduğunu göstermektedir.

İbn Nüceym'in Nevevî'ye yönelik atfları genel olarak incelendiğinde onları Hadis, Fıkıh ve Dil merkezli olmak üzere üç başlık altında toplamak mümkündür. İbn Nüceym, örneklerini verdiğimiz bazı meselelerde zikrettiği bir hadisin zayıf ya da sahih olduğunu Nevevî'yi referans göstererek belirtmiştir. Böylece zikrettiğimiz bazı örneklerde Hanefi mezhebinde hakim olan görüşe delil olarak getirilen hadisi Nevevî'nin sahih olarak ifade ettiğini söyleyerek kendi görüşünü desteklemiştir. Aynı şekilde karşı görüş sahiplerinin

⁶⁰ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 4/524; Nevevî'nin ifadesi için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 4/541.

⁶¹ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/314; Nevevî'nin ifadesi için bk. Nevevî, *Şerhu'l-Mühezzeb*, 1/508.

⁶² Bk. İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râik*, 1/80, 197, 226, 2/624, 3/76, 7/154.

belirttiği hadisi yine Nevevî'nin zayıf gördüğünü ifade ederek kendi görüşünü desteklemiştir. Bunların yanında istidlalde bulunduğu hadisi, Nevevî'nin istidlalde bulunmaya uygun olarak ifade ettiğini belirterek referansta bulunmuştur. Fıkıh özelinde bakacak olursak, İbn Nüceym bazı meselelerde kendi görüşünü desteklemek adına Nevevî'ye atıfta bulunur. Bunun yanında ilgili meselede icmânın varlığını ya da yokluğunu da Nevevî'ye atıfla ortaya koyar. Fıkıh ekseninde belki de en önemli nokta mezhep içerisinde görüşün bulunmadığı konularda Nevevî'ye yapmış olduğu atıflardır. Lügat açısından bazı kelimelerin anlamı ve hareketleri gibi mevzularda Nevevî'nin görüşüne de başvurmuştur.

Netice olarak İbn Nüceym bazı noktalarda Nevevî'ye katılmayarak eleştirilerde bulunsa da Fıkıh, Hadis ve Dil gibi alanların birçok meselesinde Nevevî'ye özel bir ehemmiyet göstererek görüşlerine eserinde yer vermiştir. Bu durum İbn Nüceym tarafından Hanefî mezhebi esas alınarak hazırlanan bir eserde Şafii mezhebini temsilen en liyakatli isim olarak Nevevî'nin tercih edildiğini göstermektedir. Aynı zamanda Nevevî hadis ve lügat açısından da bir otorite olarak kabul görmüştür. İbn Nüceym'in Nevevî'ye yapmış olduğu atıflar, İslam ilim geleneğinde mezhepler arası atıf uygulaması açısından da dikkat çekmektedir.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmet. "Gaznevî, Ahmed b. Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/486-487. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ali Paşa Mübârek, Alî b. Mübârek b. Mübârek b. Süleymân b. İbrâhîm. *el-Hıtatü't-tevfikiyyetü'l-cedîde*. Bulak: Matba'atu'l-Kübra el-Emiriyye, 1306.
- Âlü Selman, Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan. "Mukaddime". *el-Fevaidü'z-Zeyniyye fi Mezhebi'l-Hanefiyye*. 3-36. Dâr İbnü'l-Cevzî, ts.
- Atâî, Nev'izâde. *Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmileti'ş-Şekâik*. İstanbul: y.e.y., 1268.
- Bağdatlı, İsmâil Paşa. *Hediyetü'l-ârifin*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1951.

- Bayder, Osman. "İbn Nüceym ve el-Eşbâh ve'n-Nezâir Üzerine". *el-Eşbâh ve'n-Nezâiru'l-Fikhiyye Alâ Mezhebi'l-Hanefiyye*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Behravî, Abdurrahman el-. "Mukaddime". *Fethu'l-Gaffâr fî Şerhi'l-Menâr*. 3-7. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001.
- Burak, Guy. "İbn Nujaym". *The Encyclopaedia of Islam 3rd Edition*. 99-100, ts.
- Çetin, Abdurrahman. "Ezan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/36-38. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çöğenli, M. Sadi. "Mutarrizî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/375-377. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muḥammed Muḥyiddîn 'Abdulḥamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Aşriyye, ts.
- Gaznevî, Ahmed b. Muhammed. *el-Hâvi'l-Kudsî*. thk. Salih Ali. Suriye-Lübnan: Dâru'n-Nevâdir, 1. Basım, 2011.
- Gazzî, Ebü'l-Mekârim (Ebü's-Suûd, Ebü'l-Mehâsin) Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî el-Gazzî ed-Dımaşkî. *el-Kevâkibü's-Sâ'ire bi-menâkibi a'yâni'l-mi'eti'l-âşire*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- Hatiboğlu, İbrahim. "Süfyân b. Uyeyne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/28-29. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ebi Bekir el-Mısırî. *el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzü'd-Dekâik*. thk. Zekeriyya Umeyrat. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Basım, 2013.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ebi Bekir el-Mısırî. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*. thk. Zekeriyya Umeyrat. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Basım, 2013.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ebi Bekir el-Mısırî. *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*. thk. Zekeriyya Umeyrat. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 4. Basım, 2017.

- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed b. Ebi Bekir el-Mısrî. *er-Resâ'ilü'z-Zeyniyye fi Mezhebi'l-Hanefiyye*. thk. Muhammed Ahmed Serac - Ali Cuma Muhammed. Kahire: Dâru's-Selam, 2. Basım, 2006.
- İbnü'l-Attâr, Ali b. İbrâhîm ed-Dımaşki eş-Şâfiû. *Tuhfetü't-tâlibîn fi tercemeti'l-İmâm en-Nevevî*. nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlü Selmân. Amman: ed-Dâru'l-Eseriyye, 2007.
- Kandemir, M. Yaşar. "Nevevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/45-49. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâr-u İhyai't-Turasi'l-Arabi, t.y.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifin: Teracimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdülhay b. Muhammed Abdilhalîm b. Muhammed Emînillâh es-Sihâlevî el-. *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1. Basım, 1998.
- Müstakimzâde, Süleyman Sâdeddin Efendi. *Mecelletü'n-Nisâb (tıpkıbasım)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Nas, Taha. *İmam Nevevî ve Şafiî Mezhebindeki Otoritesi*. Ankara: İlâhiyât, 2016.
- Nas, Taha. "Nevevî'nin Şafiî Mezhebi İçindeki Konumuna ve Yazdığı Eserlerin Etkinliğine Dair Bir İnceleme". *Kavramlar ve Karamlar – Din Bilimleri*. ed. M. Nesim Doru - Kamuran Gökdağ. 271-278. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2020.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb*. Kahire: İdâratü't-Tiba'a el-Müniriyye, 1344.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Minhâc fi şerhi Şahîhi Müslim b. el-Haccâc*. Beyrut: Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 2. Basım, 1392.
- Okur, Kâşif Hamdi. *Güncel Konularla İlm-i Hâl*. Ankara: Anadolu Ay Yayınları, 2. Basım, 2019.

- Okuyucu, Nail. "İslamî İlimlerin Dönüşüm Çağında Bir Fıkıh, Hadis ve Âdâb Âlimi Olarak İmam Nevevî". *İslam İlim Geleneğinde NEVEVÎ*. ed. Nail Okuyucu. 29-182. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Schacht, Joseph. "İbn Nudjajm". *The Encyclopaedia of Islam New Edition*. 3/901. London: Leiden : E. J. Brill, 1986.
- Serkîs, Yûsuf b. İlyân b. Mûsâ Serkîs ed-Dımaşkî. *Mu'cemü'l-matbû'âti'l-'arabiyye ve'l-mu'arabe*. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü's-Segafetü'd-Diniyye, t.y.
- Serrâc, Muhammed Ahmed - Muhammed, Ali Cuma. "Mukaddime". *er-Resâ'ilü'z-Zeyniyye*. Kahire: Dâru's-Selam, 2. Basım, 2006.
- Şa'rânî, Ebû'l-Mevâhib (Ebû Abdırrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî eş-Şa'rânî el-Mısırî. *et-Tabakatu's-Suğra*. Kahire: Mektebetü's-Segafetü'd-Diniyye, 2005.
- Temîmî, Takıyyüddîn b. Abdilkâdir et-Temîmî ed-Dârî el-Gazzî el-Mısırî. *et-Tabakatü's-Seniyye Fî Teracimu'l-Hanefiyye*. Rıyad: Dâru'r-Rifa'î, 1. Basım, 1983.
- Th. W. Juynboll. "İbn Nüceym". *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı*. C. 5-2. Eskişehir: Milli Eğitim Bakanlığı, 1997.
- Umeyrat, Zekerıyya. "Mukaddime". *el-Bahrü'r-Râik*. 1/3-8. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Basım, 2013.
- Umeyrat, Zekerıyya. "Mukaddime". *el-Eşbâh ve'n-Nezâ'ir*. 3-4. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 4. Basım, 2017.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dımaşkî. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 15. Basım, 2002.